

„Reforma“ din 1852 a cancelariilor isprăvnicilor ținutale (Moldova) inițiată de Mihail Kogălniceanu

VIRGIL APOSTOLESCU

În rindurile de față vom prezenta un aspect mai puțin cunoscut al activității lui M. Kogălniceanu, în calitatea sa de director al Departamentului Dinlăuntru al Moldovei, în perioada 4 octombrie 1851—21 iulie 1852¹. La Arhivele Statului Iași, în fondul Ministerul de Interne, se păstrează un dosar voluminos intitulat „reforma canțilierilor de pe la administrațiile ținutale“², conținând printre altele și bogate materiale referitoare la activitatea organizatoric-administrativă a marelui istoric și om politic, aspect mai puțin cunoscut pînă în prezent.

În noua sa calitate M. Kogălniceanu redactează un raport către domn, prin care propune înființarea unor condici necesare ispravnicilor și privighetorilor de ocol în munca lor cotidiană. El este de părere că pentru privighetori — care sînt obligați să facă dese deplasări prin sate — condicile trebuie să fie legate în piele, pentru a rezista intemperiilor. Pentru a se asigura de la început completarea corectă a condicilor, trebuie a se efectua o muncă de îndrumare la fiecare isprăvnicie, însărcinîndu-se un „înadins funcționar a Departamentului, ispitit în tinerea arhivelor și păzire a corespondenții lor, spre a să da practice lămuriri arhivarilor și registratorilor ținutali“³. În continuare se propune ca acest instructaj să fie făcut de către banul Iancu Talpiș, șeful secției a II-a din Departamentul Dinlăuntru⁴.

În ofisul domnesc nr. 57 din 10 februarie 1882 către ispravnici se dau explicații ample cu privire la modul de completare a condicilor, anexîndu-se și formularele acestora, indicate cu literele A, B, V, G, D, E, J, Z⁵. Acest ofis este important nu numai pentru contribuția lui M. Kogălniceanu la redactarea lui, ci și pentru faptul că el reflectă nivelul arhivistic și spiritul novator al ilustrului cărturar. Fiind în primul rînd istoric, el și-a dat perfect de bine seama de necesitatea asigurării condițiilor de păstrare a arhivelor; aceeași atenție a manifestat-o și în ceea ce privește corecta completare a instrumentelor de evidență a documentelor, urmărind împiedicarea distrugerii și înstrăinării acestor genuri de materiale. Astfel stînd lucrurile, vom insista mai mult asupra ofisului menționat mai sus, un veritabil act normativ arhivistic⁶, emis cu scopul modernizării lucrărilor de cancelarie, în speță a celor de arhivă, fixînd totodată, concret și sarcinile lucrărilor din cancelarie. Vom vedea, în final, în ce măsură „reforma“ a fost aplicată.

¹ Const. C. Angelescu, *Mihail Kogălniceanu, director la Departamentul din Lăuntru al Moldovei în 1851—1852*, în „Studii și cercetări științifice“, Iași, istorie, fasc. 1—2, 1958, p. 55—70; Augustin Z. N. Pop, *Pe urmele lui Mihail Kogălniceanu*, București, 1979; p. 150—151; Virgil I. Ionescu, *Opera lui Mihail Kogălniceanu sub raportul faptei și gîndirii social-economice*, Craiova, 1979, p. 58; Gh. Ungureanu, *Probleme de terminologie arhivistică*, în „Revista Arhivelor“, nr. 1, 1965, p. 13, n. 54.

² Arh. St. Iași, fond Ministerul de Interne, tr. 772, op. 2 020, dosar 45 059.

³ Ibidem, f. 2.

⁴ Ibidem.

⁵ Vezi ciorna cu corecturile lui M. Kogălniceanu, loc. cit., f. 24—27, formularele fiind anexate la filele 39—40, 42—45, 47—48, 51 v. și 56 v.; ofisul cu data de 18 aprilie 1852, a fost publicat în *Manualul administrativ*, t. II, p. 645—647, nr. 953.

⁶ Folosim ca text al ofisului domnesc pe cel publicat în *Manualul administrativ*, t. II, p. 645—647, n. 953, iar ca formulare pe cele anexate la ciorna ofisului. Arh. St. Iași, tr. 1 772, op. 2 020, dosar 45 059.

Condica cu litera A era destinată înregistrării hirtiiilor, intrarea lor urmînd a se opera pe fața stîngă a condicii, iar ieșirea și modul de rezolvare a lucrării pe partea dreaptă, recomandîndu-se totodată și „un catalog obștesc de numerile eșirei, ca să se știe la vreo întîmplare de cătră care masă (birou — n. V.A.) s-au luat“. Această unitate de păstrare este intitulată : „Condica registrului de intrare și eșire a isprăvnicii țîn(utului)... de la... vremi și pînă la... al anului 1852“⁷. Formularul prevăzut pentru condica A nu-l putem da desfășurat din lipsă de spațiu, ci etajat. El are următoarele rubrici :

No. următoriu a condicii	De la ce loc este venită hirtia	Din ce vreme este și cu ce		Cuprinderea în scurt a hirtiei intrate	Zioa de cînd este pusă rezoluția	Cuprinderea în scurt a rezoluției	Primirea lucrătorului la masă
		număr No.	Luna și zioa				

No. eșirii pus pe hirtia lucrată	Luna și zioa cînd s-au lucrat	La care loc sau persoană	(Rubrică necompletată)	Cîte bucăți să dau la arhivă	Primirea arhivariului	No. delii la care s-au alăturat	Pi cari an
----------------------------------	-------------------------------	--------------------------	------------------------	------------------------------	-----------------------	---------------------------------	------------

Formularul cu lit. B era intitulat „Condică zilnică de toate pricinile sau obiecturile ci s-au lucrat și s-au regularisit de cătră isprăvnicie în anul...“⁸. Această condică este destinată ținerii evidenței lucrărilor și cercetărilor făcute sub directa supraveghere a isprăvnicului ; aceeași condică va fi ținută și de către privighetorii de ocoale⁹.

No. condicii oă urmiază a să puni pe fiecare hirtie regularisită	Arătare cu lămurire a pricinii ci s-au tratărisit de cătră isprăvnicie și a cursului ce i s-au dat. N.B. Să înțelegi că supt fiecare regularisire urmiază a fi iscălitura dum(nealui) dregătorului, care rămîncă răspunzătoriu pentru intrziera lucrării.
--	---

Formularul cu lit. V este prevăzut pentru condica destinată ținerii evidenței banilor și obiectelor primite în cancelaria isprăvniciei, atrăgîndu-se atenția dregătorilor că sint răspunzători „și cu persoana și cu averea pentru orice sftărisire, fără a-i rămîne vreun cuvînt de apărare“¹⁰. În formular se indică acest titlu : „Condica sumilor de bani sau orice alte lucruri de deosăbite valori primite în păstrarea Isprăvniciei țînutului ... pe anul ... cu arătarea împregiurărilor primirii și a eșirii“¹¹. Formularul propriu-zis ne interesează mai puțin aici.

Condica cu litera G se referă la opisul (inventarul) dosarelor, indicîndu-se ca acestea să fie inventariate pe litere și cronologic. Se recomandă ca dosarele să cuprîndă acte pe o singură problemă. După coaserea lor, dosarele „se vor păstra în dulapuri, regulate pe ani, cu zăgălauce curate pe care să să arate anul și amîndouă numerile opisurilor, iar deasupra fiecărea raft, va fi lipită inscripția, actele pe anul (cutare)“¹². Condica purta ca titlu : „opisul alfavită a delor Isprăvniciei țînutului... pe anii...“¹³.

⁷ Arh. St. Iași, loc. cit., f. 39—40.

⁸ Ibidem, f. 42—43.

⁹ *Manualul administrativ*, t. II, p. 645—647, p. 953.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Arh. St. Iași, loc. cit., f. 44—45.

¹² *Manualul administrativ...* p. 645—647, nr. 953.

¹³ Arh. St. Iași, loc. cit., f. 47—48.

No. următoriu	Anul, luna și ziua începerii delii	No. opisului ghegeneralnic	Arătarea pricinii fiecărei dele după zăgălaucă
---------------	------------------------------------	----------------------------	--

Condica cu lit. D era destinată alcătuirii opisului general care se va completa după opisul alfabetic, cu care este în strinsă legătură¹⁴, avînd titlul: „Ghegeneralnic opis de toate delile Ispravniciei ținutului ... pe anii ... alcătuit după alfavitarium”¹⁵. Aici sînt prevăzute următoarele rubrici :

No. următoriu	No. alfavitariului	Anul și luna începerii delii	La care literă este trecută în alfavitarium	Perilipsis de cuprindere delii după zăgălaucă	Chipul sfîrșirii delii	La ci an și zi
---------------	--------------------	------------------------------	---	---	------------------------	----------------

Condica cu lit. E era destinată completării registrului unic de intrare-ieșire a hîrtilor care va fi ținut de fiecare privighetor de ocol, iar condicile, așa cum am arătat, vor fi legate în piele ; completarea se va face ca la litera A, iar condica cu lit. J se va completa cu aceea de la lit. B, tot de către privighetorul de ocol respectiv. Și aceste condici vor fi legate în piele¹⁶. În fine, condica cu lit. Z se referă la „opisul delilor privighetoriului de ocolul... de ținutul... pe anii...”¹⁷, cu următoarele rubrici :

No. următoriu a otpisului	Anul, luna și ziua începerii delii			Cuprindere cu lămurire a obiectului în care este începută dela, care deopotrivă lămurire va fi și pe zagalavea ei
	Anul	Luna	Zioa	

Acum se pune întrebarea firească : cum a fost aplicată această „reformă” și care au fost rezultatele ? Imediat după difuzarea ofisului domnesc, ispravnicile ținutale confirmă primirea acestui document normativ, raportînd, totodată, și măsurile ce s-au luat pentru punerea în aplicare a celor prevăzute în sus-zisul document. Dar, pînă la urmă, s-a văzut că aceste răspunsuri erau formale, căci la scurt timp s-a observat o atitudine destul de șovăielnică și chiar de împotrivire din partea dregătorilor de a aplica cele ordonate...

Astfel, la 15 mai 1852, Stărostia ținutului Putna raporta Departamentului Dinlăuntru, primirea ofisului domnesc nr. 57 și cu condicile anexe, precum și confirmarea prezenței banului Talpiș, delegatul Departamentului, care a dat îndrumările necesare. Vornicul I. Pruncu, ispravnicul ținutului, căuta să demonstreze că din pricina personalului de cancelarie insuficient, nu vor putea face față noilor lucrări, avînd în vedere că ispravnicul nu poate sta toată ziua în cancelaria ținutului, iar jăluitoilor ce vin în număr mare la ispravnicie nu li se pot satisface în timp util doleanțele. La aceste argumente, dregătorul mai amintește că Stărostia ținutului Putna primește o corespondență mai bogată ca celelalte instituții similare avînd și probleme de frontieră. În consecință, vornicul Pruncu solicita suplimentarea personalului său cu încă 3 copişti și un arhivar. Kogălniceanu, în calitate pe care o avea, nu aprobă doleanța dregătorului, pe motivul că „celialanti ispravnicii nu au arătat asămîne greutăți, de asămîne și acolo unde sînt tot așa număr de ampoiați...”¹⁸.

Așa cum am arătat mai înainte, banul Iancu Talpiș, șeful secției a II-a din Departamentul Dinlăuntru, a fost însărcinat să se deplaseze la toate ispravnicile din Moldova, unde va face un control privind starea arhivelor și, totodată, va îndruma personalul cancelariilor în legătură cu executarea noilor lucrări cerute de ofisul domnesc nr. 57. La 11 iunie 1852, Departamentul raportează domnului rezultatele activității desfășurate de Talpiș. În această acțiune au fost controlate toate ispravnicile ținutale, în afară de Iași. La ținuturile Dorohoi, Neamț, Bacău,

¹⁴ *Manualul administrativ...* II, p. 645—647.

¹⁵ Arh. St. Iași, loc. cit., f. 51 v.

¹⁶ *Manualul administrativ...* p. 645—647.

¹⁷ Arh. St. Iași, loc. cit., f. 56 v.

¹⁸ *Ibidem*, f. 83, 86.

Putna și Tecuci s-a constatat că arhivele respective se găseau „în cea mai mare nerînduială“, personalul fiind slab pregătit. În schimb, la ținuturile Suceava, Botoșani, Roman, Covurlui, Tutova, Vaslui și Fălciu, personalul este mai competent, astfel că „se nădărduește rezultat mai plăcut“. De asemenea, delegatul Departamentului arăta că dregătorii ținuturilor Galați, Fălticeni, Botoșani și Tutova au dat toate asigurările că vor pune în practică cele prevăzute în ofisul domnesc¹⁹.

Activitatea lui Kogălniceanu, ca director al Departamentului se apropia de sfârșit. Conflictul său cu ministrul de resort, N. Canta, îl silește să-și dea demisia pe data de 21 iulie 1852²⁰.

Evident, plecarea lui Kogălniceanu a convenit dregătorilor ținutali, profitând de această situație pentru a nu mai pune în practică cele prevăzute în ofis. Vom da doar două exemple. La 23 octombrie 1852, Isprăvnicia ținutului Tecuci raportează Departamentului ce greutăți întâmpină la ținerea registrului unic pentru înregistrarea hirtiiilor, invocând în primul rînd numărul redus al lucrătorilor din cancelarie, acest lucru a avut ca rezultat operarea defectuoasă în registre, cu multe ștersături și erori, din pricina „îmbulzirii lucrărilor“. Rezoluția ministrului N. Canta era în favoarea aplicării instrumentelor de evidență, preconizate de Kogălniceanu. Motivele invocate în raport au fost considerate nefondate de către N. Canta, acesta punînd totul pe seama lipsei de competență și conștiinciozitate a lucrătorilor din acea cancelarie. Pentru a se evita erorile și confuziile, ministrul amintește că trebuie să se țină acel „catalog obștesc de numerile eșirii“, ce fusese prevăzut în ofisul domnesc nr. 57²¹. În fine, la 5 iunie 1853, Isprăvnicia ținutului Iași raporta Departamentului că este dificil de a se ține registratură unică, luîndu-și libertatea de a reveni la 2 registre, unul pentru intrarea și altul pentru ieșirea hirtiiilor²².

Așa stînd lucrurile, procedînd și alte isprăvnicii la fel, este de la sine înțeles că „reforma“ n-a avut pînă la urmă rezultatul scontat. Motivele invocate erau neîntemeiate și nereale. Se cunoaște și s-a publicat destul în legătură cu abuzurile aparatului administrativ în dauna singurei clase productive de atunci: țărănimea. Or, ținerea corectă și la zi a tuturor instrumentelor de evidență preconizate de Kogălniceanu îi îngreădea în comiterea abuzurilor, iar de aici opoziția ispravnicilor și pînă la urmă eșuarea parțială a acestor prevederi.

Totuși, niște concluzii se impun. Din cele expuse mai sus reiese limpede că Mihail Kogălniceanu avea o concepție arhivistică superioară multor contemporani ai săi. Dintr-o analiză chiar sumară a preocupărilor fostului director al Departamentului Dinlăuntru se desprind următoarele obiective arhivistice, urmărite a se realiza prin „reforma“ sa: registratură unică, constituirea dosarelor pe probleme, asigurarea spațiului de depozitare a arhivelor, ordonarea dosarelor și aranjarea lor în rafturi sau dulapuri, cu ghiduri topografice la fiecare raft sau dulap, alcătuirea inventarelor de arhivă, îndrumare și control la fața locului, modernizarea terminologiei arhivistice.

RÉSUMÉ

L'article traite d'un aspect moins connu, sinon généralement ignoré de l'activité déployée par Mihail Kogălniceanu en sa qualité de Directeur du Département de l'Intérieur en Moldavie pendant 1851—1852. „La réforme des chancelleries des administrations départementales“ proposée par Mihail Kogălniceanu et sanctionnée par le prince régnant en 1852 témoigne de la conception élevée en matière d'archives propre au bien connu homme politique roumain.

PRÉCIS

The article approaches a less known or even generally neglected aspect of Mihail Kogălniceanu's activity as Director of the Moldavian Inner Department in the years 1851—1852. „Reform of the chancelleries of the counties administrations“ proposed by Mihail Kogălniceanu and sanctioned by the hospodar in 1852 proved the high archival outlook of the well-known political man.

¹⁹ Ibidem, f. 137; de altfel, chiar și M. Kogălniceanu a făcut deplasări la unele isprăvnicii, unde lucrurile nu mergeau bine, cf. Const. C. Angelescu, *op. cit.*, p. 61.

²⁰ Const. C. Angelescu, *op. cit.*, p. 69.

²¹ Arh. St. Iași, loc. cit., f. 200, 203.

²² Ibidem, f. 260.